

عاشورا

و امام حسین علیه السلام

در متون عرفانی

آثار سنایی و هجویری

مجتبی دماوندی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عاشورا و امام حسین (علیه السلام) در متون عرفانی : آثار سنایی و هجویری

نویسنده:

مجتبی دماوندی

ناشر چاپی:

مجهول (بی جا ، بی نا)

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۶	عاشورا و امام حسین علیه السلام در متون عرفانی «آثار سنایی و هجویری»
۶	مشخصات کتاب
۶	عاشورا و امام حسین علیه السلام در متون عرفانی «آثار سنایی و هجویری»
۱۵	درباره مرکز

عاشورا و امام حسین علیه السلام در متون عرفانی «آثار سنایی و هجویری»

مشخصات کتاب

نوع: مقاله

پدیدآور: دماوندی، مجتبی ۱۳۴۴-

عنوان و شرح مسئولیت: عاشورا و امام حسین علیه السلام در متون عرفانی: «آثار سنایی و هجویری» [منبع الکترونیکی] / مجتبی دماوندی

ناشر: مجتبی دماوندی

توصیف ظاهری: ۱ متن الکترونیکی: بایگانی HTML؛ داده های الکترونیکی (۴ بایگانی: ۳۳.۱KB)

موضوع: حسین بن علی (ع)، امام سوم

قیام عاشورا

شعر

سنایی، محدود بن آدم

هجویری، علی بن عثمان

عاشورا و امام حسین علیه السلام در متون عرفانی «آثار سنایی و هجویری»

ادبیات عاشورا اگر نگوییم پیش از رخداد عاشورا همزمان با این رویداد شگفت آغاز می گردد. این واقعه جان سوز در ادبیات عرب و فارسی تأثیری به سزا و گسترده نهاده است و در ادب فارسی کمتر دیوانی توان یافت که از اشارتی بدین موضوع، تهی باشد و این جدای از سوگ نامه هایی است که بسیاری از شاعران در این باره سروده اند. در دفترهای نظم و نثر عرفانی این رویداد، از دیدگاه های گوناگونی نگریسته شده و کثرت توجه بدان درخور ژرف نگری است. این جستار در آثار منظوم سنایی و یکی از کهن ترین متون نثر عرفانی، کشف المحجوب نگاشته ابوالحسن هجویری به بررسی واقعه عاشورا می پردازد. ۱. رخداد شگفت عاشورا، تا همیشه تاریخ، از زوایا و دیدگاه های گوناگون، در تمامی ارکان جامعه بزرگ اسلام، اثر نهاده است. ادبیات عاشورا اگر نگوییم پیش از محرم سال شصت هجری بی گمان همزمان با این رویداد بی همانند آغاز می شود و دروازه ای بی کران در ادب عربی و فارسی به نام ادب طف یا ادب عاشورا گشوده می گردد. از نخستین روزهایی که از ادب پارسی نشانی در دست است، اشارات و ابیات بسیاری در این باره می توان یافت. این نکته درخور تأمل است که با وجود این که پیروان امام حسین (ع) و شیعیان، سوگواران همیشه این سوگ بزرگ بوده اند، اما کدامین مسلمانی است

که از این اندوه دلش به درد نیامده باشد و نیاید. پس، ادبیات عاشورا با آن که بخش اصلی ادبیات تشیع است، اما فقط شیعیان، سوگوار این رخداد نبوده اند، بلکه این اندوهی است که تمامی مسلمانان را تحت تأثیر قرار داده است. ادب فارسی نیز این گونه است، رخداد عاشورا در دفترهای نظم و نثر پارسی از دیرباز بازتاب دارد و این گستردگی و رواج و گسترش سوگواری‌ها درباره آن امام را، از دیرباز می‌نمایاند. بسیاری از شاعرانی که در این باره سروده‌هایی دارند، اهل تشیع نبوده اند، اما با نگرشی راستین به دین می‌نگریسته‌اند. آن گونه که سیف فرغانی قصیده‌ای کامل با ردیف «بگریید» در این باره سروده است و عطار و مولانا جلال‌الدین و دیگران نیز سروده‌هایی در این باره دارند. ۲ از اشعاری که درباره عاشورا و کربلا و قیام امام حسین (ع) سروده شده است می‌توان نکات دینی، اجتماعی، تاریخی و فرهنگی بسیاری دریافت. برای نمونه، هنگامی که «انوری ایبوردی» در مرگ ممدوح خویش که از سادات و در ماه رجب وفات یافته مرثیه می‌سراید آن هنگامه را به عاشورا و ماتم اولاد رسول تشبیه می‌کند و این بیانگر آن است که در قرن ششم در خراسان در روز عاشورا، برای امام حسین (ع) مراسم سوگواری برگزار می‌شده است. به وفات تو جهان ماتم اولاد رسول تازه تر کرد مگر سلخ رجب عاشوراست ۳ در دفترهای نظم و نثر عرفانی، از خاندان پیمبر و اهل بیت (ع) اسوه‌های حقیقی عرفان همواره یاد شده است. افزون بر یادکرد آنان و به ویژه رویداد عاشورا، این رخداد، زمینه‌ای برای تصویرسازی‌های عرفانی نیز گردیده است و شاعران نیز بدان پرداخته‌اند. در این جستار، نگاهی می‌افکنیم به کشف‌المحجوب که کهن‌ترین نثر عرفانی

فارسی است و همین طور، گذری بر آثار «ابوالمجد مجدود بن آدم سنایی» داریم که پیش درآمد ادب عرفانی در شعر فارسی است. بی گمان کاوشی ژرف در این وادی به نکته هایی شایسته رهنمون خواهد گشت. ۴ هجویری، که عارفی حنفی است و در خراسان بالیده و برآمده است، خاندان پیامبر را بس ارج می نهد و آنان را بسیار می ستاید. ستایش هایش درباره این خاندان، باور درونی و راستینش را می نمایاند و هر یک را با اوصافی درخور و شایسته می ستاید. برای نمونه، درباره امام حسن (ع)، چنین می نگارد: جگر بند مصطفی و ریحان دل مرتضی و قره العین زهرا و درباره امام علی بن حسین (ع): «وارث نبوت و چراغ امت سید مظلوم و امام محروم، زین العباد و شمع الاوتاد. و آیاتی از قصیده معروف فرزدق در ستایش آن امام همام نقل می کند. او امامان را تا امام صادق یاد می کند و مناقبی از آنان را برمی شمارد و احادیثی نیز ذکر می نماید و سپس می گوید: اگر جمله اهل بیت یاد کنم و مناقب یک یک بر شمرم، این کتاب، بل کتب بسیاری حمل عشر عشیری از آن نکند. او درباره امام حسین (ع) از قول عرفا و کسانی که بینشی، همچون وی داشته اند، چنین نگاشته است: «شمع آل محمد و از جمله علایق مجرد سید زمانه خود، ابو عبدالله الحسین بن علی بن ابی طالب رضی الله عنهما از محققان اولیا بود و قبله اهل بلا و قتیل دشت کربلا. و اهل این قصه بر درستی حال وی متفقند که تا حق ظاهر بود مر حق را متابع بود، چون حق مفقود شد، شمشیر بر کشید و تا جان عزیز فدای شهادت خدای عزوجل نکرد بنا را امید. این رویداد در بسیاری از کتب حدیث و تفسیر

و تاریخ آورده شده است. در نخستین کتاب عرفانی به فارسی نیز آمده است و رواج آن را در جامعه آن روز و نگرش عارفان و مردان را به این رخداد شگرف می نمایاند. و نیز آمده است: «چون حسین علی را با فرزندان وی رضوان الله علیهم اندر کربلا بکشتند جز وی [علی بن الحسین (ع)] کسی نماند که بر عورات قیم بودی و او بیمار بود و امیرالمؤمنین حسین (ع) وی را علی اصغر خواندی، چون ایشان را بر شتران برهنه به دمشق اندر آوردند، پیش یزید بن معاویه اخزاه الله، یکی و را گفت: کیف اصبحتم یا علی و یا اهل بیت الرحمة. قال: اصبحنا من قومنا بمنزله قوم موسی من آل فرعون یدبحون ابنائنا و یتحیون نسائنا فلا ندري صباحنا من مسائنا و هذا من حقیقه بلائنا. بامدادتان چون بود یا علی و یا اهل بیت رحمت!؟ گفت: بامداد ما از جفای قوم خود، چون بامداد قوم موسی از بلای قوم فرعون بود کی فرزندان ایشان را می کشتند و عوراتشان را پرده می گرفتند تا نه شبانگاه کی شناسیم و این از حقیقت بلای ماست و ما مر خداوند را جل جلاله شکر می گوئیم بر نعمت های وی و حمد کنیم بر بلیات وی. و در جای دیگر ترجمه مناجاتی از امام محمد باقر (ع) را می آورد و می گوید: راوی از گریه بسیار او پرسیده است: شبی وی را گفتم ای سیدی و سید آبایی چند گری و چند خروشی! گفت: ای دوست! یعقوب را یک پسر گم شد، چندان بگریست، تا نابینا شد و چشم هاسفید کرد و من هژده کس را با پدر خود، یعنی حسین و قتیلان کربلا گم کرده ام، کم از آن

باری نباشم که بر فراق ایشان چشم‌ها سفید کنم. رویداد حماسی و شگفت‌عاشورا به زودی در تمام جهان اسلام منتشر گشت و سوگواری‌ها برپا شد و همواره ادامه یافت و نهال این مراثی، در ادب پارسی با تلاش و باور شاعران و نویسندگان پای گرفت و برآمد و درختی تناور گردید و شاخ و برگ‌های آن در لایه‌های متون نثر و نظم چهره نمایاند و با گذشت روزگاران در نوحه سرایی‌ها با مردم و باورهایشان بیشتر درآمیخت. ۵. ابوالمجد مجدود بن آدم سنایی، عارفی وارسته است که به باور همه پژوهندگان، عرفان را با ادب پارسی درآمیخت درون مایه عرفانی شعر او و پیشرو بودن او در این زمینه بر کس پوشیده نیست. اما مگر نه این است که عارفان و بیشترین دبستان‌های درویشی خود را به امام علی (ع) باز می‌بندند و دل در گرو او دارند و مگر امام حسین (ع) فرزند آن امام یگانه نیست؟ پس سنایی نیز که دل در گرو دوستی اهل بیت: دارد، به این رویداد پرداخته است. از حدیقه الحقیقه و شریعه الطریقه می‌آغازیم منظومه‌ای که پیش از سنایی نمونه‌ای ندارد. سنایی این منظومه را در ربع اول قرن ششم سروده است و از این روی، نکاتی که درباره عاشورا و امام حسین بیان می‌دارد در خور ژرف اندیشی است. او در حدیقه چنین می‌نگارد: در مناقب حسین بن علی (ع). ذکر الحسین یضئ العینین. سلاله الانبیاء و ولد الاصفیا و الاولیا و الاوصیاء و شهید الکربلا و قره العین المصطفی، بضعه المرتضی و کبد فاطمه الزهراء رضی الله عنه و عن والديه. قال الله تعالی عز من قایل فی محکم کتابه: (ان الذین یوذون الله و رسوله لعنهم

الله في الدنيا والآخرة واعدلهم عذابا مهينا و اولئك هم الخاسرون). و قال النبي عليه السلام: تركت كتاب الله و عترتي، فاخبر: ان وعد الله حق. او در اين تمهيد، به زيبايي و نيکويي امام حسين را مي ستايد، جا يگاه او را نزد پيامبر و شرافت خاندانش را بيان مي دارد. به شهادت او اشاره مي نمايد و از قول خدا در قرآن کریم و از زبان پيامبر در حديثي دشمنان آن حضرت را مي نکوهد و به عذاب آخرت انذار مي نمايد. سپس اين مختصر را در بيش از صد بيت مي سرايد و اين کهن ترين و نخستين جايي است در شعر فارسي، که به گستردگي به اين رويداد پرداخته شده است. او در اين ابیات نخست به توصيف امام مي پردازد: پسر مرتضی امير حسين که چنويي نبود در کونين.... مصطفی مر ورا کشيده به دوش مرتضی پروریده در آغوش... به سرو روی و سینه و ديدار راست مانند احمد مختار اين توصيفات در ۲۳ بيت ادامه و با اين بيت پايان مي يابد: باد بر دوستان او رحمت باد بر دشمنان او لعنت و در پی او صفت قتل حسين بن علی (ع) به اشاره يزید عليه اللعنه می آید، او در اين ابیات بدون مسامحه و ابهام، آشکارا ماجرا را بيان مي نمايد. ابیاتی از اين قسمت می خوانيم: دشمنان قصد جان او کردند تا دمار از تنش بر آوردند عمرو عاص از فساد رايی زد شرع را خيره پشت پایي زد بر يزید پلید بيعت کرد تا که از خاندان بر آرد گردش و آزر م جملگی بگذاشت جمعی از دشمنان بر او بگماشت تا مر او را به نامه و به حیل از مدینه کشند در منهل کربلا چون مقام و منزل ساخت ناگه آل زياد بر وی

تاخت عمروعاص و یزید بد اختر به سرآب برفکنده سپرشمرو عبدالله زیاد لعین روحشان جفت باد با نفرین برکشیدند تیغ بی آرم نز خدا ترس و نه ز مردم شرم سرش از تن به تیغ بیریدند و اندر آن فعل سود می دیدند سپس ورود خاندان را به شام بیان می کند: عمروعاص و یزید و ابن زیاد همچو قوم نمود، صالح و عاد بر جفا کرده آن سگان اصرار رفته از حقد بر ره انکار کرده دوزخ برای خویش معد بو الحکم را گزیده بر احمد او کربلا- را می ستاید و نسیم آن جای گاه را بهشتی می داند و بر کشتگان آن مرثیه می خواند: جبذا کربلا و آن تعظیم کز بهشت آورد به خلق نسیم و آن تن سربریده در گل و خاک و آن عزیزان به تیغ دل ها چاک... تیغ ها لعل گون زخون حسین چه بود در جهان بتر زین شین آل یاسین بداده یکسر جان عاجز و خوار و بی کس و عطشان مصطفی جامه جمله بدریده علی از دیده خون بیاریده فاطمه روی را خراشیده خون بیاریده بی حد از دیده حسن از زخم کرده سینه کبود زینب از دیده ها برانده دو رود شهر بانوی پیر گشته حزین علی الاصغر آن دو رخ پر چین... حکایتی از نسیم کربلا می آورد و در پایان می گوید: آن که را عمروعاص باشد پیر یا یزید پلید باشد میرمستحق عذاب و نفرین است بد ره و بد فعال و بد دین است لعنت دادگر بر آن کس باد که مر او را کند به نیکی یاداما سنایی در کلیات خویش نیز، از این رویداد بارها یاد کرده است. در کوی دین، نباید شادی کرد، زیرا: خر می چون باشد اندر کوی دین کز بهر ملک خون روان کردند از حلق حسین در کربلا و هر کسی نیز

نباید از امام حسین (ع) یاد کند. کسی که از او یاد می کند، بایست از خود منقطع باشد، به خویشتن و تعلقات نفسانی وابسته نباشد. از این روی سنایی خطاب به خود می گوید: چون سنایی ز خود نه منطعی چه حکایت کنی ز حال حسین آری، امام حسین (ع) همچون دین است، آرزو، مانند خوگ و سگک. اما کسی که نفس پرست است، همواره حسین دین خویش را تشنه می کشد: دین حسین تست آرزو آرزو خوگ و سگک است تشنه این را می کشی و آن هردو را می پروری بر یزید و شمر ملعون چون همی لعنت کنی چون حسین خویش را شمر و یزید دیگری و این کشتگان همواره زنده و جاویدانند: سر بر آرزو گلشن تحقیق تا در کوی دین کشتگان زنده بینی انجمن در انجمن در یکی صف کشتگان بینی به تیغی چون حسین دردگر صف خستگان بینی به زهری چون حسن و بهشت را نیز به دوستی آنان می توان یافت: هشت بستان را کجا هرگز توانی یافتن جز به حب حیدر و شیر و شبر داشتن امام حسین (ع) شهیدی یگانه است، همان گونه که مادرش بانویی یگانه بود: سراسر جمله عالم پر زنانند زنی چون فاطمه خیرالنسا کوسراسر جمله عالم پر شهیداست چون حسین کربلا کوسراسر جمله عالم پر امام است امامی چون علی موسی الرضا کو ۶. این نگاهی گذرا بود بر نگرش عارفان، و نخستین آثار عرفانی به کربلا و عاشورا بود. ایرانیان نه به پارسی، که به زبان عربی، بارها مرثیه اهل بیت سرودند و این بیانگر باورها و علاقه درونی شان به اهل بیت است. از عربی سرایی ایرانیان در این رویداد سخنی گفتیم، بهتر است با ابیاتی از یکی از ایرانیان که در نیمه اول

قرن پنجم هجری می زیسته است؛ یعنی ابوالحسن مهیار بن مرزویه کاتب که به دست شریف رضی در سال ۳۹۴ هجری قمری اسلام آورد، سخن را فرجام بخشیم: اری الدین من بعد یوم «الحسین» علیاً له الموت بالمرصد سیعلم من «فاطم» خصمه بای» نکال غدا یرتدی و من ساء «احمد» سبطه فباء بقتلک، ماذا یدی فداوک نفسی و من لی بذاک لوان مولی بعید فدی ولیت سبقت فکنت الشهید امامک یا صاحب المشهدانا العبد و الا کم عقده اذا القول بالقلب لن یعقدو فیکم و دادی و دینی معاً و ان کان فی «فارس» مولدی خصمت ضلالی بکم فاهدت و لولاکم لم اکن اهتدی و ما فاتنی نصرکم باللسان اذا فاتنی نصرکم بالیداین حماسه جاودان و بزرگ، تا تاریخ ادامه دارد و با نگاهی بر فرهنگ و ادب و تاریخ و تفسیر، پیروز میدان این نبرد را می توان آشکارا دید.

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ. ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری

۴. صرفا ارائه محتوای علمی

۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می
نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه
اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

